

התרבותיים בעולם המודרני בכלל. סאמלר אינו קנאי אידיאולוגי ולא מבקר אוטופיסטי, אין הוא חולם על חברה טובה או צודקת יותר. הוא פשוט מתבונן, מתאר ומתיחס.

פתרון לא הומניסטי

השאלה האם פיתוח מדעי טכנולוגי הנו תכלית לעצמו או אמצעי להשגת יעדים אחרים—חברתיים, תרבותיים או פוליטיים—היא מן המרכזיות בהגות האנושית כיום. רבים מתייחסים בספק, אם לא בשלילה, למאמצים הכספיים והאנושיים הפזיזים שמשקיע האדם בפיתוח טכנולוגיות—חלל שמהאדם—מיליונים ברחבי תבל חיים בתנאים של תת-תזונה. רבים טוענים כי ההגיון הפשוט מחייב לפתור, קודם-כל, את הבעיות שעל כדור-הארץ ואחר-כך להחליט אם להפליג למרחב שבין הכוכבים.

פרופ' נתן רוטנשטרייך, הישראלי, התייחס לנושא זה בספרו "עצמה ודמותה" (1963), שם כתב:

"הרחבת תחומי השלטון ועשיית הנטייה לשלטון נורמה עליונה מופעלת עתה לגבי הקוסמוס, אך היא טומנת בתוכה את הסכנה שהיא תופעל גם לגבי בני-אדם ותעשה אותם לכפופים בלבד, ותשיג זאת על-ידי גודש אמצעים מדעיים שונים. ועל כן יצר הקיום-העצמי של האדם, ולא רק בדיקה בקרתית של תחומי הפעולות, מחייבים לראות את אפס הסמכות לעשות את הקוסמוס שדה שלטון לאדם. האימפריאליזם הקוסמי בא כדי להגביר את העצמה של המדינה ולעשות אותה מנותקת מן הקצבים האנושיים המכוננים את המדינה ושומרים עליה שלא תפנה נגדם כליל". מעניין, דווקא אלה המכונים "אנשי-רוח" מתייחסים בשלילה לכיבושי החלל. עתים דומה שלבד ממניעים ענייניים מסתתרת כאן קנאה מקצועית שכן הפניית תקציבי-ענק לתכניות-חלל מותירה את הפילוסופים ה-סוציולוגים וחבריהם עניים-ביחס.

לעומתם, אנשי מדעי-הטבע והטכנולוגיה רואים את כיבוש החלל לא רק מזווית ההתקדמות המקצועית שלהם אלא הם מפתחים גם אידיאולוגיה הטוענת כי במחקר

ספרים

כוכב-הלכת של מר סאמלר

מהלך לו בחוצות ניו-יורק יהודי זקן, מגיצולי השואה. שבעים שנה קודם-לכן נולד בקרא-קוב שבפולניה, השכלה אוספורדית קנה לו ותרבות אנגלית מן הטיפוס הישן, והוא מתבונן במאורעות רגילים לכאורה. משך הומון הוא יומיים בלבד. הרקע ההיסטורי: שלהי שנות ה-60. יומיים לא היסטוריים, נטולי כל ייחוד מבחינת המאורעות הכלליים, ואף-על-פי-כן מאד מאד סמליים לגבי המתרחש על כדור-הארץ שלנו, הוא כוכב-הלכת של מר סאמלר. סול בלו מספר על ארתור סאמלר הזקן, המתעסק לכאורה בשני עניינים אישיים מאד: בנסיסתו ומותו של שאר-בשרו העשיר ד"ר אליה גרונר, וב-שגשגותיה הפוליטיות כמעט של בתו שולה. ואולם באמצעות שימוש במיתודת ספרותית של זרם התודעה ונסיגות-לאחור מציג הסיפור לפנינו סרט של עולם ניו-יורקי מידרדר על הקשריו ועל השלכותיו.

רובו של הומון מתרחש בתודעתו של סאמלר עצמו—יהודי זקן אך לא סגילי, שנון, חריף ורענן-מחשבה יותר משאר הדמויות הניו-יורקיות, יהודיות ברובן. הוא מתבונן, קולט, זוכר, מרגיש, משוחח. הוא מעביר תחת שבת בקרתו האינטלקטואלית את תרבות החברה הפתרת-עשייתית, שניו-יורק היא בית-מקדשה. שתי תופעות מרכזיות עומדות ברקע כל המתרחש במוחו של סאמלר: ההתפתחות המדעית והטכנולוגית העצומה ששיאה הפריצה לחלל החיצון—לכוכב-הלכת אחר, שאינו של מר סאמלר; והתערערותה של מערכת הערכים החברתיים—

* סול בלו; כוכב-הלכת של מר סאמלר; תרגום: חיים גליקשטיין; ספרית הפועלים, 1971; 228 עמ'.

אחרים באושוויץ (אשתו נפחה או נשמתה, והוא יצא חי); פעם שניה, כאשר התחבא באחוזת-קבר מפני פורעים פולנים שיצאו לבצע החלטה מגבוה לכונן את פולין שלאחר המלחמה ללא יהודים. לאמריקה הגיע בעזרת שאר-בשרו העשיר ד"ר גרונר, שעשה ממון רב מביצוע הפלות מלאכותיות וגרידות למיניהן. במלחמת-העולם השניה אבדה לי סאמלר השקפת-עולמו ההומאניסטית נוסח לדעתי, זוהי בעצם עמדתו האידיאולוגית ישן, אותה קנה באנגליה עת שימש עתונאי לפני המלחמה. משך עשרים שנות שהותו בניו-יורק זכה לחיי חופש ורווחה כלכלית, אך כשלעצמו לא שבע נחת. שלא מרצונו היה מעורב בג'ונגל חברתי ותרבותי, ג'ונגל של מין ואלימות. סאמלר איננו פוריטן אף לא סרבן-מלחמה. בעת מלחמת-יוני "קפץ" לישראל (על חשבון ד"ר גרונר) בהעמידו פני עתונאי, וברוח מרוממת למדי התקדם בעקבות הלוחמים המנצחים. גם לפרשה זו התיחס בבקורת נוקבת חסרת-פשרות.

מין ואלימות כעקרונות סוציו-תרבותיים מוצגים על-ידי סול בלו כשני סימפטומים עיקריים לניווט של תרבות-המערב. שניהם ביטויים להתיחסות אי-ראציונלית, כרברית, חיייתית לחיים. הם עלו וניצבו בראש ערכי החברה משום התרופפות ההגיון והיחס האינטלקטואלי השקול למאורעות. שותפים לרפיון-השכל הם כייסים כושיים, פרופיסור-רים מכובדים, פוליטיקאים, ואפילו נשיא ארצות-הברית, שלדברי השמועה (בלשון הרומן) ניסה להוכיח את גבורתו לפני עתונאים על-ידי שליפת זכרותו. סאמלר הוא כמעט יחיד במיגוון הטיפוסים השומר על צלילות-דעת כמעט בכל המצבים המטור-פים אליהם נקלע—מטורפים, אך מתרחשים מדי יום ביומו לכל אדם ממוצע. ד"ר גרונר גם הוא טיפוס חיובי הממלא את תפקידו באמונה, אלא שד"ר גרונר גוסס ומת ומותיר לחברה האמריקאית בן ובת מטורפים-למחצה. סאמלר הוא אולי הצדיק האחרון, סוקראטס של ההווה, אלא שסול בלו אינו מצמיד אליו את אפלטון ליסד תרבות חדשה או לבסס ולתקן את הישנה. בני חבורתו של סאמלר ומעריציו רואים בו שמורת-טבע

חלל טמונה אולי אפשרות פתרון לבעיות אנושיות וחברתיות שלא נגאלו על-ידי אנשי-רוח ופוליטיקאים. עמדה זו מוצגת ברומן על-ידי ד"ר לאל, ביופיוקאי הר-די העובד ברשות-החלל האמריקאית. הוא אומר:

"...בכל-זאת מתרחש משהו רציני בפנים. הנשמה בלי ספק חשה את גבולות הישגה. שלא להפליג למקום שאפשר להפליג, דבר זה עשוי לבלום את ההתפתחות. אני מאמין שהנשמה חשה בכך, ועל כן זה הכרת. זה עלול להשליט פיכחון חדש. כמובן, הטכנולוגיה תעשה רושם על המוחות יותר מן האנשים... אני רואה בכך הכרח ראציונלי... אם נוכל להמריא ולא נעשה כן, נדון עצמנו לכליה. יקניטו אותנו או יותר מתמיד. והנה מלכות-השמיים הגה ממש מעלינו וממתנה לקבל את שברי ההתפוצצות הסופית".

סאמלר עצמו אינו נוקט עמדה חד-משמעית בוויכוח. הוא, טיפוס סוקראטי-יהודי-פולני-אמריקאי, מותח בקורת גם על "אנשי-הרוח" גם על "המדענים". אין הוא מתיחס אף לאחת מקטיגוריות-שיון אלו. מוצא הוא את נקודות-התורפה בשתיהן. "הדוות ליקר" צת הבנתו עשוי יצור אנושי באמת לחוש שהוא עכברוש החי במקדש"; "השתחררות זו לאינדיבידואליות לא עלתה יפה. בשביל ההיסטוריון יש בה ענין רב, אך בשביל מי שמודע את הסבל היא מחרידה לבבות שאינם מקבלים את שכרם המלא. נשמות שאינן מוצאות שום מוון".

סול בלו נוקט עמדה עוד פחות מסאמלר. ברומן אנוחנו נמצאים על פרשת-דרכים—הגשרים אל מה שהיה בעבר הרוסים, השבוי-לים לעתיד מרובים מדי ועדיין אינם מסור-מנים על המפה, ההווה בלתי-נסבל. אין מה לעשות אלא לומר זאת. מצד שני, חש הקורא, כסופר עצמו, שהעתיד נתון בידי המדענים והפתרון לא יהיה הומאניסטי, חברתי או פוליטי, כי אם טכנולוגי.

מין ואלימות

אתור סאמלר ניצל פעמיים מבור-קבר ממש. פעם, כשנזרה יחד עם יהודים רבים

בקיזור, תאריכים מדויקים, ובעיקר—קצת דבריריכלי פוליטיים. אולם אפשר מטעמים של צנזורה—בין חיצונית ובין עצמית—אין דן מרגלית מציג מסמכים העשויים לשפוך אור חדש על נושא ספרו.

סימן סגנוני למושגות זו ימצא הקורא בדרך כתיבתו הסתמית מדי של המחבר: "פקיד בכיר בירושלים התלונן..." (ע' 26), "נהג לומר דיפלוט אמריקאי מנוסה..." (ע' 30), "קבע קצין בכיר במטכ"ל" (ע' 106), וכו'. סגנון כזה מעורר אי-אמון בקורא שהרי בידיעה או בכתבה אקטואלית אין ברירה לפעמים אלא לבלוע סגנון עתונאי מתחמק שלעיתים מתברר כי הוא מסווה ל"מלפפון" עתונאי. ואולם מחבר ספר חייב, כמדומה, להציג לפני הקורא את מקורו תיו.

לכתיבה הסתמית המפוקפקת צירף דן מרגלית נסיונות מליציים הנראים מגוחכים אף בספרות יפה, קל-וחומר בכתיבה פוליטית-היסטורית. למשל: "חלף חודש נובמבר ובאו שלגי דצמבר" (ע' 25), "מצד אחד לא רצה איש לשאת באחריות מראשה מדינית בטחונות שלא היה שותף בה מראש ואשר גלים סוערים טילטלו אותה" (ע' 34). בכתבותיו ב"הארץ" אין דן מרגלית מרבה להשתמש ב"שלגי דצמבר". האם בוכות המסגנון?

גישתו של המחבר לנושא מוטעית, לדעתי, מעיקרה. הגיבורים האמיתיים של ממשלת-הליכוד-הלאומי הם, על-פי דן מרגלית, למד העתונאים הישראלים. כך, למשל, למד הקורא לדעת כי יוסף חריף מ"מעריב" גילה את תכנה של "תכנית רוג'רס" (ע' 23), כי גולדה מאיר אמרה לעמוס אילון מ"הארץ" שאפשרות התערבות סובייטית בקרבות לא הובאה כלל בחשבון (ע' 41), כי ישעיהו בן-פורת מ"ידיעות אחרונות" טילפן לבית סופרו המדיני של "דבר" חגי אשד וביקש ממנו להעריך ולפרש בשידור ראדיו ישרי את המאורעות המדיניים (ע' 70), כי יאיר קוטלר מ"הארץ" קיבל ידיעה מהימנה ש-ארצות-הברית לוחצת על ישראל, וכו'.

זיקתה של ממלכת העתונות בפוליטיקה היא פרשה מעניינת כשלעצמה, אך לפי סופרו

אך לא מורה-דרך. אנג'לה, בתו שופעת-המיניות של ד"ר גרונר, מטיחה בפני סאמלר שעה שאביה מוציא את נשמתו:

"אתה חי חיים מיוחדים בחדר המדפא ההוא. זה מקסים, אך איזה קשר יש לזה עם משהו. אינני סבורה שאתה מבין את ענייניהם של הבריות. למה אתה מתכוון במשגל פה? מה אתה יודע על זה?"

מסקנת הספר היא שיסודות החברה המערבית מתפוררים ותקוותה היחידה של חברה זו שסאמלרים זקנים המסתובבים עדיין ונושאים בנפשם ובמוחם שפיות-דעת אנושית יצליחו, אולי, לזרוע זרעים אחדים של המוצר הזה בדור הצעיר בטרם יילכו לעולמם.

שדר מהבית הלבן

עלייתה ונפילתה של ממשלת-הליכוד-הלאומי היא דראמה לאומית ופוליטית מרתקת. כדי לתארה באופן מניח את הדעת יש צורך במספר כישורים: אינפורמציה רחבה ומגוונת ככל האפשר על כל הקשור במישרים ובעקיפים בפרשה זו; הבנה פוליטית עמוקה; אינטליגנציה אישית וכושר אנאליטי מעולה; עמדה אובייקטיבית, עד כמה שאפשר, כלפי המאורעות; חוסר מגמה-קדומה; הבחנה בין עיקר לטפל.

דן מרגלית, ששימש בתקופת פעולתה של ממשלת הליכוד הלאומי כתב מדיני של עתון "הארץ", ספק אם התברך באיזה מן הכישורים הנ"ל. לכן ספרו, "שדר מהבית הלבן", אינו אלא ריפורטז'ה מורחבת המפי לאה אותנו בתמימותה—על אף שמאז חיבור הספר חלפה קצת למעלה משה בלבד.

"שדר מהבית הלבן" הוא ספר רצוף עובדות היכולות לעניין אדם שלא היה כלל מעורב "בעניינים" בשעתו. אולם כל קורא עתון ישראלי יחוש כי אין בעובדות חידוש רב וכמו יזכור כי נתקל בהן פה-ושם. יש אמנם פרטים חדשים והרחבת דברים שנודעו קודם

* דן מרגלית: שדר מהבית הלבן; הוצאת אופת, 1971: 239 עמ'.